

reviews reviews bogomtaler bogomtaler recensioner recensioner

Carina Listerborn:

Trygg stad.

Diskurser om rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik.

Arkitektur, Chalmers Tekniska Högskola. Göteborg, 2002.

Recension av Anita Larsson

I sin avhandling om den trygga staden tar Carina Listerborn upp ett aktuellt ämne för både praktiker och forskare inom stadsbyggnad/arkitektur. Till skillnad från merparten forskning om stadens utformning gör hon det utifrån ett feministiskt perspektiv vilket gör boken extra angelägen. Den feministiska analysen av dagens planering och stadsbyggande är sparsam. Att dessa verksamheter anses vara, och bör vara, könsneutrala, dvs. inte behöver synliggöra kvinnors och mäns olika villkor och erfarenheter, är ett synsätt som många ansluter sig till.

Denna avhandling, liksom Listerborns tidigare licentiatavhandling, visar på hennes stora intresse för teore-

tiska frågor samt på hennes goda stilistiska förmåga. Avhandlingen är mycket omfattande, inte minst vad gäller mängden forskning och projekt som tas upp. Det är många stenar som Listerborn vänder på för att hitta material för sin diskursanalys. Så många att jag som läsare ibland har svårt att hålla rätt på den röda tråden i texten. Som helhet är avhandlingen dock klart och tydligt strukturerad genom uppdelning i tre huvuddelar. Den första behandlar teori och metod, den andra tar upp trygghetsdiskursen inom de tre delområdena Vetenskap; Policy, politik och programförklaringar respektive Lokala projekt och i den sista delen "knyts säcken ihop" genom analys och diskussion. Det finns många aspekter att ta upp i en recension av denna bok, jag har valt att lyfta fram några med tydlig koppling till det feministiska perspektivet.

Att anlägga ett feministiskt perspektiv kan vara både känsligt och besvärligt. Många, det må vara kvinnor eller män, vill inte koppla ihop den trygga staden med kvinnors eventuella rädsla. Men även för dem som inte räds att ta upp rädslan är det ett vanskligt ämne. En stor förtjänst i avhandlingen är den seriösa diskussion som förs kring ämnet genom att vända och

vrida på frågan ur en mångfald perspektiv. Listerborn tar t.ex. upp ett generellt problem för feministisk forskning nämligen att om man lyfter fram kvinnors erfarenheter, i detta fall rädsla, finns en risk att man också reproducerar bilden av kvinnan som svag. Å andra sidan görs inte det, bidrar man till att dölja könsrelaterad problematik. Vidare diskuterar hon faktorer bakom motsägelsen i att kvinnor är mindre utsatta för brott, jämfört med t.ex. unga män, men ändå uttrycker mycket större rädsla. Bättre information till kvinnorna är ett dåligt botemedel om man tränger bakom statistiken. Hon visar också på hur intresset för kvinnors rädsla kan utnyttjas för att legitimera olika typer av övervakning liksom grindsamhällen samt på att upplevelsen av tryggheten i staden är en demokratisk fråga. Utgångspunkten för Listerborn är nämligen att staden utgör en attraktiv miljö, även för kvinnor, men den är inte bara lockande utan också hotande. Citat från klassikern *The sphinx in the city* av Elisabeth Wilson får både inleda och avsluta boken.

Teoretiska utgångspunkter för avhandlingen är diskursanalys och feministisk teori. Författaren inleder med en intressant och välbehövlig sammanfattning om feministisk forskning om kvinnor och det offentliga rummet. Centrala begrepp i genomgången är privat och offentligt och deras relation till kvinnor. För sitt eget arbete tar Listerborn avstamp i situationsbegreppet hämtat från Simone de Beauvoir. Kvinnors rädsla och otrygghet bör förstås utifrån "kroppen som situation", en förståelse som bygger på ett utvidgat platsbegrepp vilket inkluderar fysiskt rum, sociala relationer och mentala föreställningar. Metodmässigt är det diskursanalysens möjligheter och begränsningar som intresserar henne. Foucaults diskursbegrepp bildar utgångspunkt, vilket innebär att maktbegreppet är centralt.

Att avhandlingen handlar om kvinnors rädsla och behov av trygghet är Listerborn inledningsvis mycket tydlig med, i fokus står rädslan för våldsbrott, och då särskilt "hot om sexuellt våld och våldtäkt" (s.8). Hon intresserar sig särskilt för "förhållandet mellan föreställningar om rädsla och trygghet och utformandet av projekt i det offentliga stadsrummet, skapade för att minska rädsla och öka trygghet" (s.4). Genom att studera deldiskurser av trygghetsdiskursen inom de tre

delområdena eller nivåerna avser Listerborn att ringa in en trygghetsdiskurs.

Det finns emellertid en ambivalens i avhandlingen som det finnas anledning att reflektera över. Är det rädsla eller trygghet som står fokus? Enligt titeln handlar avhandlingen om diskurser om kvinnors rädsla men inne i boken är det trygghetsdiskursen som står i fokus i många avsnitt, trots inledningens tydliga betoning av rädsla. En anledning är säkerligen att avhandlingen är skriven inom ämnet stadsbyggnad där professionskunskaper står i fokus. Planerarens begrepp lyfter som regel inte fram negativa aspekter utan använder sig av positivt laddade begrepp som leder till någon slags utveckling. Söker man efter begreppet rädsla inom något som skulle kunna betecknas som stadsbyggnadsdiskursen finns inte mycket att hitta, liksom man sällan hittar ett uttalat köns- eller genusperspektiv i planeringens könsneutrala värld. Trygghet kan alltså behandlas utan ett ord om orsakerna bakom rädsla, vilket Listerborn också poängterar. Avhandlingen tydliggör, kanske främst indirekt, att ett feministiskt perspektiv inte har integrerats i planeringsteorin eller stadsbyggnadets teori, det existerar främst som kritik utifrån. Givet dessa utgångspunkter är det inte förvånande att material som berör trygghet i en bred tolkning fått ett stort utrymme i boken.

Svårigheten att hålla samman begreppen rädsla och trygghet i avhandlingen tror jag mig även kunna se i uppläggningsen av del II, dvs. den del som beskriver trygghetsdiskursen på de tre nivåerna. Listerborn redogör inte för sitt urval av forskning och projekt som blir föremål för diskursanalysen, med undantag för fallstudien i Göteborg. Inte heller redovisar hon sina principer för placeringen inom respektive nivå. Det finns förstås inga vattentäta skott mellan nivåerna men just därför blir forskarens motiveringar viktiga. Speciellt som den diskurs hon försökt "karva" ut kring trygghet inte är "att betrakta som statisk eller exklusiv, andra tolkningar av diskursens innehåll är möjliga" (s.50). Som exempel på trygghetsdiskurser på nivån forskning har främst tagits upp arbeten från vad som betecknas räds-lans geografi och feministiskt kritik från olika håll, medan arbeten av t.ex. Jane Jacobs, Oscar Newman och Alice Coleman betraktas som "tillämpad forskning". Dessa

har tagits upp i policyavsnittet som också behandlar en del intressanta konkreta trygghetsprojekt, bl. a. från Canada. I policyavsnittet är det tryggheten som står i fokus, rädslan tas upp i första hand upp som feministisk kritik mot delar av trygghetstänkandet. När hon sedan sammanfattar sina tankar i del III under rubriken Mötet mellan diskurserna så är det åter tryggheten som står i fokus, rädslan behandlas under annan rubrik.

Under delavsnittet för policyanalys behandlas inte Boverkets Brott, bebyggelse och planering eller Hela samhället utförligt, något jag tycker är anmärkningsvärt. Boverket är ju den myndighet som skall ta fram råd och riktlinjer för det lokala arbetet, t.ex. på kommunnivå. Båda rapporterna nämner bara helt kort kvinnors rädsla men utan att problematisera frågan. Bilden som Listerborn målar upp skulle knappast förändras om de tagits med, men deras frånvaro bidrar till intrycket att urvalet verkar vara något slumpartat. Avhandlingen hade kanske vunnit på om urvalet varit både tydligare och mer stramt i syfte att skapa bättre överblickbarhet och tydligare relation mellan begreppet rädsla och trygghetsdiskursen.

Ytterligare en avhandling om rädsla presenterades förra hösten, nämligen Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin av statsvetaren Maria Wendt Höjer¹. Hon tar upp kvinnors rädsla för (sexuell) våld inom och utanför hemmet. Den är skriven i statsvetenskaplig feministisk miljö och omfattar ämnets behandling i riksdagsarbetet från 30-talet fram till nutid. Hennes slutsats är att frågan om kvinnors utsatthet har avpolitiserats varje gång den kommit upp. Visserligen kommer lagändringar till stånd men de formuleras om i könsneutrala termer varvid maktförhållandena mellan könen försvinner och kvinnor görs till "det avvikande". Efter läsningen av denna avhandling och egna erfarenheter av att bedrivit forskning om genusperspektiv i planering undrar jag om inte samma mekanismer finns inom planeringen. Argument som att planeringen är till för alla, ingen grupp skall speciellt lyftas fram, har kommit upp många gånger i mitt eget arbete. Kvinnliga frågor blir mänskliga, ett förhållningssätt som syftar till att ingen utesluts. Men drar man paralleller med Wendt Höjers analys och slutsatser handlar det kanske lika mycket om att osyn-

liggöra maktstrukturer. Här finns angelägna frågor för planeringsteori och stadsbyggnadsforskning att ta sig an. På sista sidan vänder sig Listerborn till bl. a. arkitekter och planerare och menar att de inte skall överlämna problemlösandet till säkerhetsindustrin samt att alla parter måste ifrågasätta sina fördomar och undvika att blunda för maktperspektivet. Uppmaningen känns väl befogad, kanske kunde den ha formulerats ännu skarpare.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att det är en gedigen men inte helt lättillgänglig avhandling som Listerborn presenterat. Det beror säkert på att en avhandling förväntas rymma både omfattande teoridiskussion och empiri liksom att "rädsla" är ett svårångat tema, men kanske också på hennes flyhänta förmåga att skriva. Efter att ha läst licentiatavhandlingen var min reaktion likartad. Efteråt publicerade hon emellertid en mycket intressant och klagörande artikel i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*². Hennes båda avhandlingar utgör nu en innehållsrik källa av material för fortsatt publicering av artiklar där bara ett eller ett par teman behöver stå i fokus. De bör också kunna ge möjlighet att utveckla tankarna kring Simone de Beauvoirs begrepp om "kroppen som situation" liksom maktperspektivet i just den fysiska planeringen. Behovet av sådana artiklar är stort för att kunna föra diskussionen vidare om hur feministisk teori skall kunna integreras med, och inte bara kritisera, både planeringsteori och stadsbyggnadets teori och praktik.

Anita Larsson, docent och lektor i fysisk planering,
Institutionen för fysisk planering
Blekinge Tekniska Högskola
anita.larsson@bth.se

Noter

1. Maria Wendt Höjer (2002) Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin. Liber. Se även Mimmi Palm (2003): Mäns våld – demokratiskt problem. Genus, aktuellt magasin från Nationella sekretariatet för genusforskning, nr 1/03.
2. Carina Listerborn (2001:) Rädslans geografi – om "privata" kvinnor och "offentliga" män. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* Nr 2 2001.

Mattias Qviström:

Vägar till Landskapet Om vägars tidrumsliga egenskaper som utgångspunkt för landskapsstudier

En doktorafhandling ved Landbrugsuniversitetet Alnarp, Afd. f. Landskabsplanlægning 2003.

Velskrevet, relativt letlæst. 240 s. Meget få (21) illustrationer. Ikke ordentlig korrekturlæst, mange fejl og manglende ord.

Recension av Michael Varming

Mattias Qviströms stor er i det følgende refereret med kursiv. Resten er anmelderens meninger.

Afhandlingens disposition:

Verden bliver mindre, når tempoet øges. Travlheden bliver en magt.

Hvad sker der med landskabet, når afstandene krymper?

Det kan landskabsforskningen måske svare på.

Og her kan historiske studier hjælpe.

Bara Herred i Skåne er valgt som case.

Til sidst en række spørgsmål om landskabsanalyser.

Afhandlingen handler IKKE om vej OG landskab eller om vejens påvirkning på landskabet. Den er skrevet i grænselandet mellem kulturgeografisk, historisk landskabsforskning og praktisk landskabsplanlægning og -analyse.

Torsten Hägerstrand: "Al forskning handler enten om lighed eller om nærhed". Qviström kalder herefter lighedsforskning for moderne forskning og nærhedsforskning for relationel forskning. Men grænsen er diffus.

På grundlag af en række antagelser side 22 om begrebet plads som Qviström nærmer sig ved at citere andre, – kommer han frem til at landskabet er en helhed. Men det er det da ikke altid! At opfatte det som en helhed fordi det består af en og samme jordbund plus noget ovenpå, er ikke til nogen nytte, så man må opfatte det ud fra en brugsmæssig og æstetisk visuel synsvinkel, og så får det mening. Men der er mange landskaber, der ikke ER en helhed ud fra den betragtning. Man behøver blot at tænke på landskaber om-

kring veje, der går igennem nyere svenske byområder med stormarkeder og erhvervsbygninger. Her er helheden sønderdelt i noget oprindeligt og noget nyt og ofte ganske utilpasset.

F.eks. nye græsplæneindustrier med udstillingsfaciliteter lagt ned i et landskab af marker med gammel bevoksning, stendiger o.l. De hænger ikke sammen. Landskabet er ikke altid en helhed.

Det er heller ikke sikkert, at Qviström har god støtte i et citat (s. 31) af amerikaneren John B. Jackson, der skildrer landskabet som "en kollektiv foreteelse som alle er kommet overens om". Med tanke på de mange konflikter der er mellem naturbevarerne og markeds kræfterne må man sige at overenskomsten er til at overse! Og tit er det kollektive ikke til at få øje på i forhold til den individuelle magt der har besluttet markanvendelsen.

Qviström har i det hele taget en forkærlighed for det absolutte sprog i stedet for det relative sprog. Det er ikke klogt at skrive alle, hvis man slipper mere hel-skindet fra at skrive mange. Men Qviström er også retskaffen nok til at referere den yderst hvasse kritik, som absolutisten Jackson har måttet tåle. Han har ikke dokumenteret sine påstande, blot argumenteret for dem. Det kommer der ikke ret ofte god forskning ud af. Det bliver let elfenbenstårn-agtigt. I afsnittet Forgængere er Qviström så skarp, at det begynder at undre, hvorfor han i det hele taget har brugt så megen energi på Jackson, som han mener savner en videnskabelig metode.

Fra side 40 begynder der at komme kød på benene i afhandlingen: et afsnit på 6 sider redegør koncentreret for hidtidig forskning om trafik, veje og landskab, og Qviström har læst megen litteratur, som ser spændende ud.

Der er et meget interessant afsnit om vejvisningens udvikling fra 1500-tallet og frem og om jernbanens betydning for udnyttelsen af landskabet omkring den. Fælles svensk tid indførtes 1878 og reguleredes til international tid 1900 med 14 sekunder. Der er et spændende afsnit om tid og tidstabeller ved jernbanen før 1900 og et fint studium af en jernbanes influens på livet omkring sig over tid. En jernbane er ikke bare en barriere som hæmmer trafik på tværs og som får afstandene til at krympe på langs ad sig. Den påvirker adfærd og får stor betydning for markanvendelsen.

Afsnittet om Qviströms case: Bara Herred i Skåne er rigtig god historisk forskning, som sætter bilismens udvikling i et interessant lys.

I Sverige har man siden 1997 en "nul-vision", som handler om, at ingen skal dø eller skades alvorligt som følge af trafikulykker. Herunder hører en stærkere kobling mellem hastighed og vejmiljø. En fejltagelse fra trafikantens side skal ikke lede til døden. At udforme et trafikfarligt vejmiljø skal derfor i følge nulvisionen betragtes som en forbrydelse. De høje hastigheder ønskes af økonomiske grunde – for at øge bruttonationalproduktet. Det er et synspunkt, man ikke hører meget til i den offentlige debat!

Qviström citerer en (s. 188) svensk forsker, Gunnar Carlsson, som mener nøje at kunne beregne, hvad det koster at sænke hastighederne med 10 km/t på de svenske tosporede, 90 km/t-veje til 80 km/t. Det vil redde 77 liv, give 4079 færre personskader om året, reducere kuldioxidudslippet med 249 mill. kg, og spare en 457.000 dæk – men også medføre 39,2 mill. ekstra persontimer på vejene = 1.903.000. SKR tabt arbejdstid. Qviström gengiver ikke facit ved det ellers ret præcise regnestykke, men det må jo være tabsgivende, siden politikerne ikke går ind for det – eller er det? Når man kan beregne effekten af en fartreduktion, må man også kunne beregne værdien af en fartforøgelse. (Her synes jeg vi mangler lidt trafik-økonomisk forskning også her i Danmark!)

En anden trafikforsker, amerikaneren Jeffrey Schnapp citeres for, at "når antallet af biljagter og motorsportsprogrammer på TV er så højt, er det et billede på, at interessen for de høje hastigheder ikke alene har at gøre med økonomi men også handler om en eksistentiel, kropslig erfaring."

De reguleringer som højere hastigheder gør nødvendige, bestemmer også afstanden i køretid mellem de forskellige landskabsrum og steder og vejens udformning – og dermed også brugen af landskabet.

Qviström konkluderer at der er to muligheder for at kombinere de økonomiske ambitioner, dvs. de højere hastigheder og den bedre tilgængelighed med en god sikkerhed: dels ny teknik som kan styre farten og bilistens adfærd, dels at tilpasse vejrummet efter den givne hastighed. Her mener han at landskabs-

analytikeren kommer ind, om end med nogle metoder som er "vilkårlige, udefinerede og lægmandsagtige" – og tidsrøvende, kunne man tilføje. Hertil tager han kartografien til hjælp, altså særdeles omhyggelige studier af alle mulige topografiske, kulturmiljøbeskrivende og geografiske kort over det givne område, vejen skal føres igennem.

Qviström kommer ikke med nogen løsning for hvad man skal gøre. Tværtimod skriver han, at han hverken kan eller vil komme med en færdig model for landskabsanalyse. Det var jo trist.

Man kunne ønske for disse teoretikere, at de fik lov at prøve kræfter med at planlægge en vej gennem et landskab. Men det vil næppe nogen vejmyndighed vove! Også fordi han skriver at fraværet af en metode måske kan kompenseres med et antal spørgsmål at stille i sammenhæng med en landskabsanalyse, f.eks.:

- 1) Hvad er det for perspektiv på tilværelsen, som analysen formidler, og hvad er det for vurderinger som analysen formidler og dermed bekræfter?
- 2) Hvilke tids- og rumsspænd skildres og hvorfor just disse?
- 3) Viser analysen kun en synsmåde eller lukker den op for alternativer?
- 4) Hvem og hvad afgjorde studiets udvalg af information?
- 5) Hvad skildres som fast og som foranderligt; hvad beskrives som de store sammenhænge og hvad som små detaljer?
- 6) Hvorfor tilegnes landskabsanalyser og miljøvurderinger især vejens bieffekter, mens økonomerne skildrer formålet med vejen?
- 7) Og hvoraf kommer det, at der er så meget i dagens samfund (tekniske beskrivelser, forordninger, tidstabeller, firmaers og myndigheders policydokumenter og budgetforslag) som ikke kommer med i landskabsstudierne; hvorfor behandles kun det der kan ses ved en hurtig rejse gennem studieområdet og sådant som markeres på diverse kort?

Sandsynligheden for, at det skulle lykkes forskerne at overbevise vejmyndighederne om, at de bør ofre tid og penge på besvarelse af disse ovennævnte, dybtgående eksistentielle spørgsmål og argumenter, er sik-

kert lig nul. Det er nærmest det samme som at skyde sig selv i foden.

Så derfra skal man altså ikke vente sig meget hjælp. Og dog er opgaven jo ikke så indviklet at beskrive: nemlig på den mindst generende måde at føre en vej gennem landskabet, så at trafikanterne kommer så sikkert frem som muligt.

Det gør man ved – blandt talrige andre forhold – at studere, hvad der er af landskabelige og kulturhistoriske værdier samt naturbevaringsinteresser i landskabet. Og dette studium foregår til fods i marken og ved at konsultere beboerne, museerne og gamle kort.

Landskabsarkitekten Preben Skaarup ved Arkitektskolen i Århus har oven i dette slået til lyd for, at man laver robuste veje, dvs. at vejens kvalitet bibeholdes – også selv om omgivelserne over tid forandres meget, dvs. at man ikke kan regne med, at alle bygværker og solitære træer bliver stående i al evighed, og at landskabet forbliver ubebygget.

Hvis Mattias Qviström i sine følgende arbejder vil koncentrere sig om at give praktiske anvisninger på landskabsanalyse til nytte for vejplanlægningen, vil hans doktorafhandling muligvis være et rimeligt fundament. Men han er nødt til at kravle ned fra elfenbenstårnet og ud til dem der allerede i dag sidder med problemerne op til halsen. I Sverige er det Vägverket.

Michael Varming, Arkitekt M.A.A
mvarming@mail.dk

PS

I listen over Qviströms anvendte litteratur har jeg savnet mange værker, bl.a. dette, som jeg som vejbygger og forsker på SBI selv har haft stor nytte af:

Methods of Landscape Analysis. Symposionreferat fra møde arrangeret af Landscape Research Group. London maj 1967. Første systematiske forsøg på at analysere landskaber i forbindelse med bevægelse gennem dem og på at måle bygværkers visuelle influens.

Gabriella Olshammar:

Det permanentade provisoriet. Ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande.

Göteborg: Chalmers. 2002. 240 s., ill. English summary.
ISBN 91-7291-189-1.

Recension av Birgitta Svensson

Vardagens platser väntar på erkännande

Det övergripande målet för Gabriella Olshammars avhandling *Det permanentade provisoriet* är att försöka förstå estetisk ordning i staden eller varför ordnad ordning är så svår att förlika sig med i stadsmiljön. Syftet är att inte bara diskutera hur ekonomiska, utan också estetiska och sociala faktorer påverkar vems föreställningar som skall ha tolkningsföreträde i vad som är ordnat och oordnat i stadsmiljön. Därmed berör den svårigheterna med att få planeringens ideal att gå ihop med vardagens praktik, i kampen om livsrum och erkännande. Forskningsproblemet är att förstå periferins platser som livsmiljö. Mer preciserat är avhandlingens syfte som dess titel antyder, att försöka bestämma tillämpningsområdet för begreppet permanentat provisorium inom domänen återanvända industriområden. Som metodologiskt redskap har avhandlingens författare använt sig dels av brukarens praktiska platsanvändning, dels besökarens bild av platsen och för det tredje den abstrakta, visionära plats som återfinns hos planeraren. Hon vill anlägga ett fenomenologiskt perspektiv genom att söka svar på varför fenomen som det permanentade provisoriet över huvud taget finns, men hon ansluter sig också till ett mer diskursanalytiskt forskarperspektiv genom att söka efter de ledtrådar och mönster som å ena sidan skapar platser som Gustav Dalénområdet i Göteborg men å andra sidan gör att de inte vinner erkännande i offentliga sammanhang. Det är snarare fenomen och situation än fysiska område som behandlas och erkännandet som sådant intar en väsentlig plats i diskussionen.

Ett vanligt begrepp i den kritiska analysen av olika

planeringssammanhang idag, har begreppet glapp kommit att bli och så är det även i den här avhandlingen. Sett ur planerares synvinkel är hela området ett glapp, något som varit avgörande för att den här platsen hamnat i den väntesituation som gjort återbruk och förnyelse endast tillfälliga.

Paradoxernas och ambivalensernas mellanland

Bland de främsta analytiska redskap som använts märks de filter som också fått utgöra avhandlingens disposition. Det första filtret visar området som sådant, det specifika fallet. Ett andra filter sätter in området bland andra liknade fall, det utgör alltså ett slags omvärldsanalys. Mellan dessa båda filter kommer teorin in och diskuterar hur begreppen plats och makt kan användas analytiskt för att visa hur både det specifika och det allmänna skapas parallellt. Vi rör oss i ett paradoxernas och ambivalensernas område som å ena sidan är banalt, intetsägande, lågexploaterat och ödsligt, å andra sidan ett arbetets område, stadslikt och hemvant. Det är främst män och förhållandevis många invandrare som rör sig i området. Ursprungligen var detta ett tätbebyggt industriområde som började anläggas på 1910-talet. Idag domineras det istället av några småindustrier och kommers av olika slag. Det är lätt att nå och svårt att nå. Det sticker ut och det är osynligt, vackert och skräpigt glest, men omgivet av tät bebyggelse. Det beskrivs som förslummat och utan den estetiska ordning som boende förefaller ställa krav på. Det finns inga egentliga ambitioner med området varför det ej heller kan sägas ha någon legitimitet i stadslandskapet, men ändå är det ett betydelsefullt område för en rad småskaliga, enkla, verksamheter vars existens är beroende av låga kostnader. Dessa verksamheter konstituerar området som plats. Ett nytt urbant landskap är under framväxande här, som hamnat mellan olika professionella kunskapsområden. Därmed har också begreppet periferi mist sin pregnans till förmån för begreppet mellanland som omhuldas särskilt av Olshammar, för att det får oss att tänka på någonting kulturellt innehållsrikt. Vi ställs inför en olikhetens tankemodell där det som till synes är ett tomrum visar sig fyllt med betydelsefulla verksamheter. Genom hela avhandlingen löper en röd tråd där angelägenheten i att värde-

sätta vardagligheten framhålls får att nå insikt i hur en plats egentligen konstitueras. Visionerna för de tre aktörgrupperna i området går emellertid isär beroende på deras olika förutsättningar. Och de som är verksamma i området har inte förmått gå samman och driva någon gemensam sak. Tiderna har också blivit svårare för dem, underhållet av byggnaderna är eftersatt och inget händer med de förnyelseambitioner som sagt att området skulle förnyas stegvis.

Orsakerna till det permanentade provisoriet är låg status hos verksamheterna, låg betalningsförmåga som leder till att tillfälligheter blir konstanta, lågt exploaterade enkla byggnader som gör att bebyggelsen är för anspråkslös för att vinna erkännande och samtidigt ett svagt intresse att genomdriva mer avancerade visioner och det hela gör att en låsning blir bestående och inget händer. Villkoren tvingar fram verksamheternas tillfällighet. Ett tillstånd som Olshammar benämner dynamisk provisoriskhet.

Ett mellanrum i tiden

Tre olika relationer till platsen, ur brukarens, kundens och visionärens perspektiv, beskrivs utifrån filosofen Henri Lefebvres triad i det han kallat produktionen av det sociala rummet. Detta gör Olshammar för att visa hur olika platsen ter sig beroende på vilken relation man har till den. Första delen i Lefebvres triad, den rumsliga praktiken förvandlar Olshammar till begreppet konkret använd plats. Därefter sker en glidande övergång till en andra platsrelation som hon benämner platsen som bild eller skådespel där besökaren erfar platsen indirekt, huvudsakligen estetiskt. Denna plats har en del gemensamt med Lefebvres levda rum. Den tredje relationen är den visionära platsen som mest liknar Lefebvres dominerande rum. Relationerna visar att då de visioner som finns för området inte bygger på erfarenheter av plastens nuvarande praktik, får de heller inget erkännande utan det permanentade provisoriet består. Visionerna bygger istället på abstrakta planeringsideal och i väntan på att dessa skulle förverkligas uppstår ett mellanrum i tiden. Den retorik som företräds av bärarna av de abstrakta visionerna vinner tolkningsföreträde framför den befintliga vardagliga praktikens. Samtidigt präglas dock hela inställningen till området av

ambivalens, bebyggelsen anses å ena sidan kulturhistoriskt värdelös och fylld av allehanda problem såsom oorganiserad, farlig och slumartad, å andra sidan säger både planerare och verksamma i området att området är sympatiskt i sin blandning och att det är bra med billiga lokaler och lågbudgetförsäljning.

Legitimiteten på platsen är oerhört beroende av hur platsen framställs av dem som har makten att problembelägga och osynliggöra. Det som händer när högt exploaterad bebyggelse, rätt estetik och det som avgränsats som kulturhistoriskt värdefullt, med rätt image eller storskalighet får makten att bestämma vad som är positiv utveckling, framför anspråklöshet, enkel bebyggelse ett heterogent arbetsliv och småskalighet är att områden som detta beskrivs som nersliten miljö där positiv utveckling hämmas. Huvudproblemet för områden som dessa, tycks vara att det finns behov av dem, samtidigt som de som behöver dem inte lyckats organisera sig och framstå som den samlande kraft som skulle kunna stå emot de exklusiva, framgångsrika exploateringsalternativen.

Behovet av vardagslandskap

Men vad är då det permanentade provisoriet uttryck för? Är det brist på planering eller är det exempel på en annan slags ordning? Behövs sådana områden kanske som antiteser till det andra stadslandskapet? Olshammar vänder på perspektiven och konstaterar att vardagligheten i sig borde betraktas som ett kulturhistoriskt värde! Då skulle också området bli en resurs både som kulturarv och som framtidens småskaliga plats, där människorna återtagit staden. Tänk om det är så att området inte befinner sig i händelsernas periferi utan i själv verket i framtidslandskapets centrum, i de vardagens sammanhang som måste finnas i alla städer. Hursomhelst fortgår det permanentade provisoriet att reproducera sig och Olshammar avslutar elegant sin undersökning med att säga att området lever i takt med tiden men i otakt med trenden.

Olshammars avhandling är en gedigen och kunskapsrik analys av ett splittrat, nerslitet, oavslutat industriområde som kommit att hamna i ett väntans mellanläge i både tid och rum, en stadsmiljö med bebyggelse och verksamheter som förvisso både finns

och behövs, men som inte erkänns. Språket är föredömligt enkelt och resonerande, tidvis nästan skönlitterärt i beskrivningar som den, där planerarbilden av ett industriområde liknande det vi här rör oss i, framställs som en kase drivved som dragits med i vårfloden och spolats upp vid stranden. Den visar också prov på ett gott hantverk där teorin är väl integrerad med empirin. Djärvt men noggrant lotsar Olshammar oss från ett tillstånd av förvirring av vad detta egentligen är för ett område till en djupare insikt om varför platser som dessa är så betydelsefulla i stadslandskapet. En kvalitativt annorlunda plats, kan utgöra en utsiktspunkt där man får syn på sådant som kanske annars inte syns. Platser är beroende av vem som brukar, betraktar eller uttolkar platsen. På så sätt framträder inte bara en begriplig, utan också en i högsta grad försvarbar ordning i det område som annars bara varit ett glapp. För att tala till de människors självkänsla vars historia finns i dessa områden, menar Olshammar att man borde tänka mer i termer av en relativt oplanerad småskalig planering, som ger öppningar också för dem med blygsamma villkor och möjligheter.

Birgitta Svensson, professor i etnologi,
Etnologiska institutionen, Stockholms universitet
birgitta.svensson@etnologi.su.se